

Kongelige Kendetegn

Ejermærker på Det Kongelige Biblioteks bøger

*af forskningsbibliotekar, cand.mag.
Signe Strecker*

Netudstillingen¹ *Royal Identification Marks* – eller i daglig tale *Kongelige Kendetegn (KK)* – udsprang oprindeligt af opklaringen i 2003-04 af den store bogtyverisag fra 1970'erne. Tanken var, at antikvarboghandlere, auktionshuse o.a. kunne bruge udstillingen som hjælp til at identificere bøger tilhørende Det Kongelige Bib-

liotek (herefter KB). Målgruppen var altså både dansk og international, da vi ved, at stjalne bøger er blevet solgt til hele verden. Boghistoriske Samlinger² designede og udarbejdede udstillingen i 2005 som en del af bibliotekets “tyverisite” på nettet,³ hvor man både kan læse om sagen og finde efterlysninger af de manglende bøger. Vi blev imidlertid hurtigt klar over, at udstillingen også tjente et rent musealt formål og kunne danne grundlag for et videre arbejde med udforskningen af KB's samlingshistorie. Således kom *Kongelige Kendetegn*, ud over det rent praktiske med identifikation af stjalne bøger, til at spille en stor rolle i opbygningen af *Danmarks virtuelle Bogmuseum*,⁴ der fungerer som samlet indgang til alt boghistorisk materiale på KB's net.

THE ROYAL LIBRARY
National Library of Denmark and Copenhagen University Library

Subjects Materials Visit us Courses Service News About us Catalogue Lending Log on Cookie- and privacy policy

You are here: > Home > The National Library > Features in Focus > Web exhibits > Royal Identification Marks

Royal Identification Marks

MARKS OF THE ROYAL LIBRARY

Royal monograms
Danish national coats of arms
Shelf marks and ownership marks
Bindings made for the Royal Library

PRIVATE MARKS AND BINDINGS - INTENDED AS A GUIDE ONLY

Private ownership marks - On the binding
Private ownership marks - Inside the book
Collectors' bindings

BACK TO:
Efterlyste Bøger - hovedsiden
Missing Books - main page

Private ownership marks

On the binding

Below are shown a number of private coats of arms, monograms, etc. that may be found on bindings in the Royal Library. It should be noted that some of these ownership marks are also found on bindings not belonging to the Royal Library.

Ownership mark	Description	Notes
	Coat of arms in gold with three linden leaves. Supported by an eagle and a lion. Placed on the front cover.	Count J.H.E. Bernstorff (1712-1772), collector of books, diplomat, minister of foreign affairs. A considerable part of his library, but not all of it, was bought by the Royal Library in 1803.
	Super ex libris in gold: a crowned swan with a crown around its neck, too. Placed on the front cover.	Count Christian Danneskiold-Samsøe (1702-1728), collector of books. Despite his early death he managed to collect a library comprising more than 7,500 printed books and c. 525 manuscripts. His collection was sold at auction after his death, and the Royal Library bought a great deal of books and manuscripts, but not all of them. This binding

Fig. 1: Skærbillede fra netudstillingen Royal Identification Marks

I de mellemliggende år har *KK* ligget urørt på nettet indeholdende de ejermærker, vi fandt frem fra samlingerne tilbage i 2005, men i efteråret 2011 har Bøghistoriske Samlinger i samarbejde med Læsesal Vest⁵ genoptaget berigelsen af udstillingen. Hvis en bog med et “nyt” ejermærke bliver bestilt til læsesalen, bliver den fotograferet og føjet til *KK*, ligesom flere mærker er kommet til ved systematisk gennemgang af ældre litteratur om provenienser i KB’s samlinger. Denne proces og projektets fremtid kan man læse mere om i Jarle Rui Aadnas artikel “Synliggørelse af proveniens i Det Kongelige Biblioteks bøger” i nærværende nummer af *Magasin*.

Beskrivelse og eksempler

Kongelige Kendetegn er overordnet inddelt i to grupper: 1) Det Kongelige Biblioteks ejermærker og 2) private ejermærker (fig. 1). KB’s ejermærker er igen underinddelt i grupperne:

- Kongemonogrammer
- Det danske rigsvåben
- Signaturer og biblioteksmærker
- Bogbind udført til KB

Gruppen *Kongemonogrammer* indeholder, ud over regerende monarkers ejermærker (som KB har sat på alle sine bogbind siden Frederik III i 1660’erne),

Fig. 2: Dorotheas ejermærke på Martin Luther: Das XIV und XV Capitel S. Johannis / gepredigt und ausgelegt durch Mart. Luther (1539).

alle de kongelige, danske ejermærker, som er dukket op, efter at arbejdet med at udvide udstillingen er genoptaget.

Private ejermærker består af private samleres ejermærker; dvs. at bøgerne har været ejet af private bogsamlere, før de kom til Det Kongelige Bibliotek. Her er udelukkende medtaget personer, hvis biblioteker helt eller delvist er indgået i KB gennem tiderne. Hvis en person kun er repræsenteret i KB’s samlinger med ganske få bøger, er han/hun ikke medtaget. Denne gruppe er underinddelt i grupperne:

- Private ejermærker – På bindet
- Private ejermærker – Inde i bogen
- Private samleres bogbind

Kongemonogrammer

Det ældste kongelige ejermærke, vi p.t. har repræsenteret i udstillingen, er dronning Dorotheas (1511-1571); hun var Christian III’s dronning (fig. 2). Karakteristisk for de ældste ejermærker er, at de fleste ikke er et egentligt monogram, men derimod består af en række initialer trykt på bindets forperm uden anden udsmykning. Initialerne kan være en forkortelse af ejerens navn og titel, og i nogle tilfælde vedkommendes valgsprog; f.eks. D · K · Z · D, der står for omtalte

Fig. 3: Hertug Hans d. ældres ejermærke på Tilemann Krage: Von dem Bilde Gottes in den ersten Menschen; ... mit einer Klagrede an Deutschland (1550).

Dorothea Königin Zu Dänemark, eller C · III · R · D ET N, der står for *Christianus Quartus Rex Daniae Et Norvegiae* (Christian IV Konge af Danmark og Norge). Det kan også være fuldt udskrevet tekst, som f.eks. hertug Hans d.æ.'s mærke: VON GOTTES GNADEN IOHAN HERTZOH ZV HOLSTEIN ETC. (fig. 3).

Fig. 4: Frederik II's ejermærke på *Andreas Hondorff: Historien unnd Exempelbuch* (1582).

Det ældste rigtige monogram tilhører Frederik II (konge 1559-1588) (fig. 4). Der er den lille spidsfindighed ved hans monogram,

at det kan stå for både *Fridericus Secundus* og *Frederik og Sophie* (hans dronning). Et kongemonogram består af ejerens sammenslyngede initialer (inkl. nummeret i kongerækken) med en krone placeret ovenover og evt., men ikke altid, yderligere dekoration, der indrammer det hele. Et spejlmonogram består af en sammenslyngret vendt og spejlvendt version af initialerne. Et flot eksempel er Frederik IV's monogram i guld på rødt maroquin (fig. 5).

Fig. 5: Frederik IV's ejermærke på *Dedikationseksemplar af Tormod Torfaeus: Rerum Norvegiarum historia. 4 bd.* (1711).

Fra og med Frederik VI (konge 1808-1839) tilføjes monogrammerne et R for *Rex* (eller *Regina* for Margrethe II's vedkommende) (fig. 6). Det ses ikke tidligere, hvor kun kronen markerer den kongelige status. Eneste undtagelse er Christian X (konge 1912-1947), hvis monogram meget fikst består af to C'er, der omkranser et X.

Fig. 6: Frederik VI's ejermærke på Jacob Wemmers: *Lexicon Æthiopicum* (1638).

Frederik III

Det Kongelige Bibliotek bliver først grundlagt under Frederik III (konge 1648-1670), så indtil da er kongemonogrammer at regne for regentens markering af sin private ejendom. Men fra og med Frederik III fungerer de som KB's officielle ejermærker, så hvis man får en bog med Frederik III's eller en senere regents monogram mellem hænderne, kan man i princippet være sikker på,

Fig. 7: Frederik III's ejermærke på Eusebius: *Euangelicæ præparationis Lib. XV* (1544)

at den tilhører KB og at den er indgået i biblioteket i den pågældende konges regeringstid.

Frederik III var meget optaget af, at hans – dvs. bibliotekets – bøger skulle have et ensartet udseende, så han hidkaldte to franske bogbindere, der indbandt ca. 2.000 af hans bøger i sortspættet, brunt kalveskind og placerede et af to meget karakteristiske monogrammer i øverste felt på bogryggene (fig. 7-8). Begge varianter består af et kronet F3, omkranset af to forskellige former for floral dekoration, alt sammen i guldtryk. Dekorationen gentages i ryggens øvrige felter.

Frederik III's praksis skabte præcedens for at placere monogrammet øverst på ryggen af bogen. Det ser vi helt op til vor tid, hvor bøger, der bliver indbundet til KB, bliver udstyret med Margrethe II's monogram, M2R, på ryggen (fig. 9).

Etiketter

En særlig form for mærkning ses fra og med Christian VII (konge 1766-1808). Det drejer sig om titeletiketter af papir eller skind, der er placeret i øverste venstre hjørne af bogens forperm (fig. 10). Som

Fig. 8: Frederik III's ejermærke på L'histoire de la monarchie françoise sous la regne du Roy Louis XIV (1662).

Fig. 9: Margrethe II's ejermærke på *The Life of Edward Lord Herbert of Cherbury* (1764).

navnet siger, står bogens titel på etiketten – gerne indrammet af en ganske enkel bort – og i øverste venstre hjørne er kongemonogrammet i lille udgave placeret.

Signaturer og andre biblioteksmærker

Bibliotekssignaturer kan naturligvis ikke betegnes som ejermærker som sådan, men de fortæller dog kenderen, hvilket bibliotek en bog tilhører. For KB's vedkommende kan vi komme så langt tilbage som 1660'erne, hvor vi finder den ældste signatur – de såkaldte Frederik III-numre.⁶ Det er et nummer på op til fire cifre skrevet med en meget karakteristisk skrift med grå blyant, i sjældne tilfælde rød, på et af de forreste forsatsblade (fig. 11). Numrene henviser til KB's ældste katalog, hvor bøgerne var inddelt efter emne.

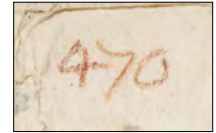
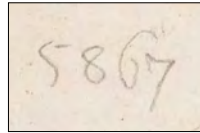

Fig. 11: Frederik III-numre på *Andr. Alciati: Omnia Emblemata cum commentariis* (1602) (t.v.) og *Vincente Espinel: Relaciones de la vida del Escudero Marcos de Obregón* (1618).

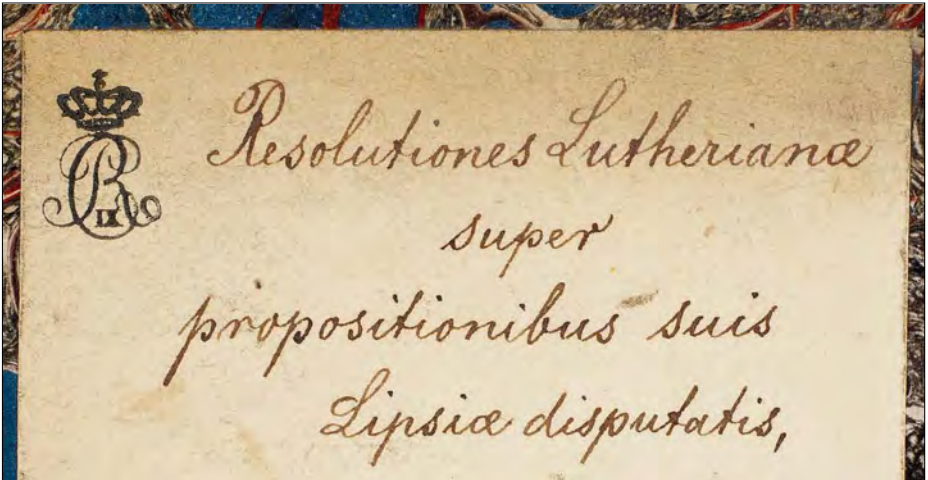

Fig. 10: Titeletiket med Christian IX's ejermærke på *Resolutiones Lutherianæ super propositionibus suis Lipsiæ disputatis* (1520).

Fig. 12: Luxdorps' ejermærke på *Publius Aulus Persius: Familiaris explanatio Cum Johan. Britannici eruditissima interpretatione* (1506).

Private ejermærker

Private ejermærker kan enten være et superexlibris præget uden på bindet eller en tilskrift inde i bogen på enten forsats eller titelblad; i sjældne tilfælde en indklæbet etiket. Et superexlibris forestiller enten ejerens våbenskjold, våbenmærke eller monogram – i samtlige de tilfælde, der foreløbig er repræsenterede i *Kongelige Kendetegn*, er der tale om guldtryk. Ejermærkerne inde i bogen spænder fra de helt enkle, hvor ejeren blot har skrevet sit navn, evt. dateret, til hele indskrifter. Også kongelige er medtaget her, som f.eks. dronning Sophie. I *KK* er mærkerne oplistet alfabetisk efter ejerens navn.

På bindet

Eksempler på flotte, enkle våbenmærker, der optræder enten midt på forpermen eller på ryggen, er grev Christian Daneskiold-Samsøes (1702-1728) kronede svane; Gyldenløvernes kronede løve, der ses liggende med en kugle under sin venstre pote; Bolle Willum Luxdorps charmerende elefanthoved med en krone

Fig. 13: Foss' ejermærke på *Chronologia in Titi Livii Historiam* (1568).

gennemstukket af tre pile i snablen (fig. 12); Frederik Walters (1649-1718) amorin, der holder en tordenkile i højre hånd og læner sig op ad et skjold dekoreret med et vredt ansigt (Medusas?); og Niels Foss' siddende ræv (fig. 13). Som det ses er dyr rigt repræsenteret, også på våbenskjoldene.

Niels Foss (1670-1751), der var godsejer og etatsråd, havde en bogsamling på ca. 11.500 bind (inkl. håndskrifter), der blev solgt på auktion efter hans død. Det Kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket købte en stor del af samlingen, men ikke den hele, så man vil altså kunne støde på bøger med Foss' ejermærke, der ikke tilhører KB. I sin levetid lod Foss også andre få adgang til samlingen; således lånte Holberg bøger i forbindelse med arbejdet på sin Danmarkshistorie. Foss fik mange af sine bøger indbundet i såkaldte spejlbind, som er en dansk udgave fra 1700-tallet af de engelske cambridgebind. Spejlbind (som Det Kongelige Bibliotek ejer særdeles

Fig. 14: *Chronologia in Titi Livii Historiam* (1568) – bagsiden (spejlbind).

mange af) er karakteristiske ved deres mørkmarmorerede midterfelt – spejlet –, som er omgivet af en blindtrykt ramme, og uden om den er der et lysere område, som igen er omgivet af en ramme; det hele kan i nogle tilfælde (som hos Foss) være omgivet af endnu en firkant i mørkere skind (fig. 14). Den afbildede bog er indbundet af den københavnske bogbinder Johann Boppenhausen, som tilsyneladende indbandt mange af Foss' bøger.

Boppenhausen (ca. 1666-1740), der var født i Hessen-Kassel og formentlig også stod i lære i Tyskland, kom til København fra Lübeck i 1699, hvor han blev svend hos Wolfgang Lamprecht. Allerede i 1703 er han registreret som laugsmester og fik borgerskab i København. Han blev senere oldermand

(1724-1728 og 1730-1732) og universitetsbogbinder. Han var formentlig den første i Danmark, der udførte spejlbind, og blandt hans kunder var flere af tidens berømte bogsamlere: ud over Niels Foss bl.a. Christian Gyldenløve og Christian Danneskiold-Samsøe. Efter Boppenhausens død videreførte den ene af sønnerne, Jacob Wilhelm Boppenhausen, værkstedet.

Nogle personer optræder med ejermærker både uden på og inden i en bog, f.eks. Henrik Hielmstjerne (1715-1780), Just Høg (1640-1694), Bolle Willum Luxdorph og Peter Frederik Suhm.

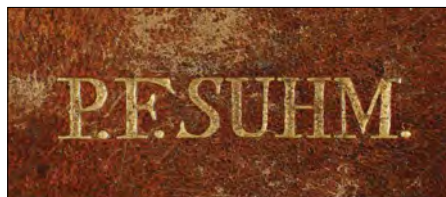
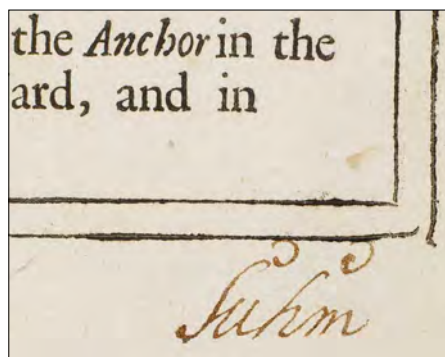

Fig. 15 (øverst): Suhms ejermærke på *Immanuel Kant*: *Critik der reinen Vernunft* (1787).

Fig. 16 (nederst): Suhms signatur på *William Shakespeare*: *Comedies, histories, and tragedies* (1685).

Blandt de helt store bidragydere til KB's samlinger er Peter Frederik Suhm (1728-1798), der var bogsamler og historiker. Han overdrog hele sin bog- og håndskriftsamling til KB i 1796, mod at staten betalte ham og hans anden kone, den 35 år yngre Christiane Becker, en livsvarig ydelse. De døde imidlertid begge få år senere (Christiane i barsels-seng). Inden da, i 1775, havde Suhm meget usædvanligt åbnet sit bibliotek for offentligheden. På det tidspunkt var ikke engang Det Kongelige Bibliotek eller Universitetsbiblioteket endnu alment tilgængelige. Suhms samling omfattede ca. 100.000 bind, så det er ikke usædvanligt at støde på hans ejermærker. Hans superexlibris er ganske simpelt hans navn trykt med store bogstaver i guldtryk (fig. 15), mens han inde i bogen havde for vane blot at skrive *Suhm* med blæk nederst på titelbladet (fig. 16).

En anden af de store bogsamlere var Bolle Willum Luxdorph (1716-1788), der var geheimeråd og medlem af adskillige særlige regeringskommissioner; f.eks. sad han i landbo-kommissionen, der skulle tage stilling til forslaget om stavnsbåndets ophævelse, og i kommissionen, der behandlede Struensees sag. Hans bibliotek hørte til

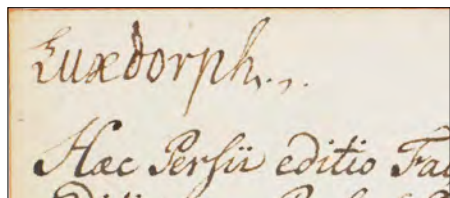

Fig. 17: Luxdorphs signatur på *Publius Aulus Persius: Familiaris explanatio Cum Johan. Britannici eruditissima interpretatione* (1506).

en af de største privatsamlinger – dog langt fra så stor som Suhms – og bestod af ca. 15.000 trykte bøger og ca. 500 håndskrifter. I mange af bøgerne ses Luxdorphs historiske og litterære noter, hvoraf adskillige blev udgivet af Rasmus Nyerup i 1791.⁷ Hele Luxdorphs samling blev solgt på auktion i efteråret 1789, året efter hans død. En meget stor del af hans bøger befinder sig i dag på KB og andre offentlige biblioteker. Han har også to ejermærker: ovenfor omtalte elefanhoved og hans navnetræk, der optræder i øverste venstre hjørne af et af forsatsbladene (fig. 17).

Gottorp

I 1606 indrettede hertug Johann Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp (1575-1616) et regulært bibliotek på Gottorp Slot nær Slesvig i det nuværende Nordtyskland, ligesom han ansatte en bibliotekar. Den ældste del af bogsamlingen gik sandsynligvis tilbage til hertug Adolf (d. 1586) og bestod i 1590 af 667 titler (både trykte bøger og håndskrifter). Under Johann Adolf og hans efterfølgere Friedrich III og Christian Albrecht voksede samlingen både ved tilgang af andre samlinger og individuelle køb.

Under Store Nordiske Krig indtog danskerne slottet i 1713 og biblioteket, som da var vokset til over 350 håndskrifter og 10.000 bøger (heraf ca. 150 inkunabler), endte således som krigsbytte. Der skulle imidlertid gå over 20 år, før størstedelen af håndskrifterne i 1735 og bøgerne og resten af håndskrifterne i 1749 blev overført til Det Kongelige Bibliotek. En del af de dubletter, der derved kom ind i KB's samlinger, overgik i sidste halvdel af 1700-tallet dels til kongens håndbibliotek, dels til Sorø

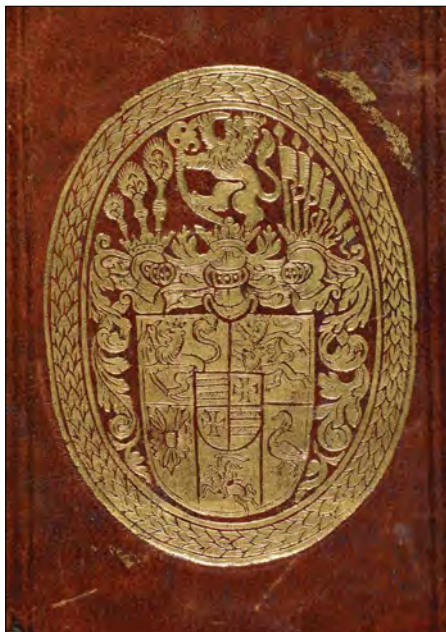

Fig. 18: En variant af det gottorpske våbenskjold på Johannes Dallaeus: *De pseudepigraphis Apostolicis ...* (1653).

Akademis bibliotek; og da universitetet i Oslo (Christiania) blev grundlagt i 1811, forærede KB det nye universitetsbibliotek en mængde dubletter, heriblandt også Gottorpbøger.⁸

Desværre mærkede de gottorpske hertuger ikke konsekvent deres bøger, men når de gjorde, anvendte de det hertugelige våbenskjold, som blev placeret på permen. Der findes flere varianter af dette våben, som var sammensat af de figurer, som kendes fra det gamle danske rigsvåben, nemlig våbenmærkerne for Norge, Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken og Delmenhorst-Oldenburg (fig. 18). Kun kunne det lille midterskjold (hjerteskjoldet) variere; på én variant ses f.eks. et par nøgler og en bispehue.

Andre sikre tegn på Gottorpproveniensen er dels håndskrevne dedikationer til hertugerne, dels tilskriften "ex bibl. Gott.", som bibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek 1704-1730 Johan Conrad Wolfen har skrevet ind i nogle af bøgerne. Eftersom han døde i 1730, må disse bøger altså være blevet overflyttet til København før hovedparten. Endvidere ved vi, at bøger, der har tilhørt klostret i Cismar, er kommet til KB via Gottorp. De kan kendes på deres middelalderbind og karakteristiske etiketter og signaturer, og er sandsynligvis overført til Gottorp i 1610'erne.

Som Karen Skovgaard-Petersen og Ivan Boserup har påvist gennem en række empiriske undersøgelser, kan man finde flere indicier på, at en bog har tilhørt Gottorpbiblioteket; især hvis de optræder samtidigt. Det drejer sig f.eks. om blåtsnit, små ornamentter i hjørnerne på for- og bagperm, papiretiketter med bogens titel skrevet af samme hånd og klistret på ryggene, brune skindbind⁹ (fig. 19).

Inde i bogen

Her ses både eksempler på, at ejeren blot har skrevet sit navn, evt. dateret, og hele tilskrifter, der kan være ret lange. Blandt dem, der blot har signeret deres bøger, kan fremhæves historiker og bibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek, Hans Gram (1685-1748), og diplomat og vicesatholder i Norge, Just Høg (1640-1694), hvis bogsamling blev solgt på auktion i 1695. Kong Christian V købte på denne auktion 3-400 bøger til sit bibliotek.

Dronning Sophie

Et meget interessant eksempel på en længere tilskrift ses i Martin Luthers Konkordiebog fra 1580, som har tilhørt

*Fig. 19: Gottorp-bind om Johannes Dal-
laeus: De pseudepigraphis Apostolicis ...
(1653) – se også fig. 18.*

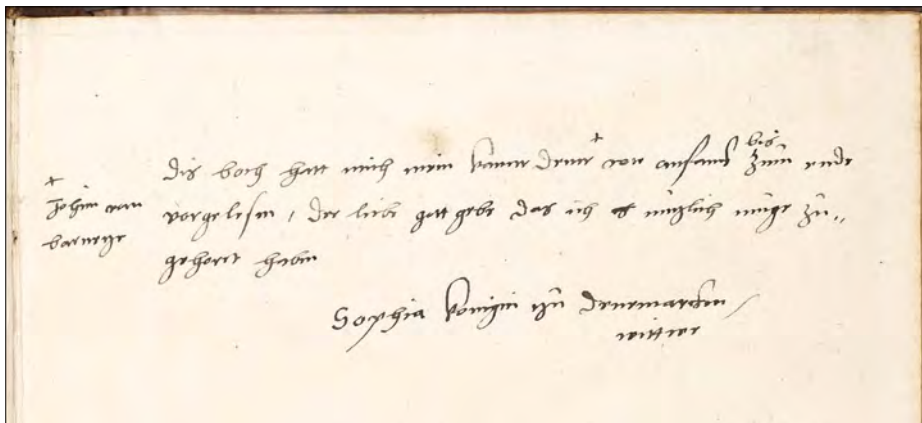

Fig. 20: Dronning Sophies note i Martin Luther et al.: Concordia. Christliche, Widerholte einmütige Bekenntnis nachbenanter Churfürsten, Fürsten und Stende Augspurgischer Confession, und derselben Theologen Lere und glaubens (1580) – se også fig. 21.

Frederik II's dronning, Sophie (1557-1631). Det Kongelige Bibliotek har fået en hel del bøger via Sophie, som var datter af hertug Ulrik (d. 1603) og hertuginde Elisabeth (d. 1586) af Mecklenburg. Sophie arvede nemlig noget af sin fars bibliotek, men købte også selv bøger til sin samling.

Konkordiebogen¹⁰ består af en samling centrale skrifter inden for den lutherske teologi. Den blev udarbejdet i Tyskland i 1570'erne af en række lutherske teologer. Formålet var at fastslå det ortodokse lutherske ståsted i en række teologiske stridsspørgsmål. Imidlertid ønskede Frederik II ikke at tilslutte sig Konkordiebogen og den blev forbudt

i Danmark-Norge. Det siges endda, at kongen kastede bogen på ilden, da han modtog et eksemplar.

Interessant nok delte dronning Sophie tilsyneladende ikke sin mands aversion. Hun ejede som sagt Konkordiebogen, indbundet i et pragtbind, hvori hun selv har noteret på forsatsbladet, at hun har fået den læst højt af sin kammertjener fra ende til anden:

“Dis boch hatt mich mein kamer dener Johim van barneze [dvs. Joachim Barnewitz] von anfang bis zum ende vorgelesen, der liebe gott gebe das ich nutzlich muge zugehoret haben. Sophia konigin zu Denemarcken/wittwe.” (fig. 20).

Fig. 21: Ulrich af Mecklenburgs initialer på forsiden af samme bog som fig. 20.

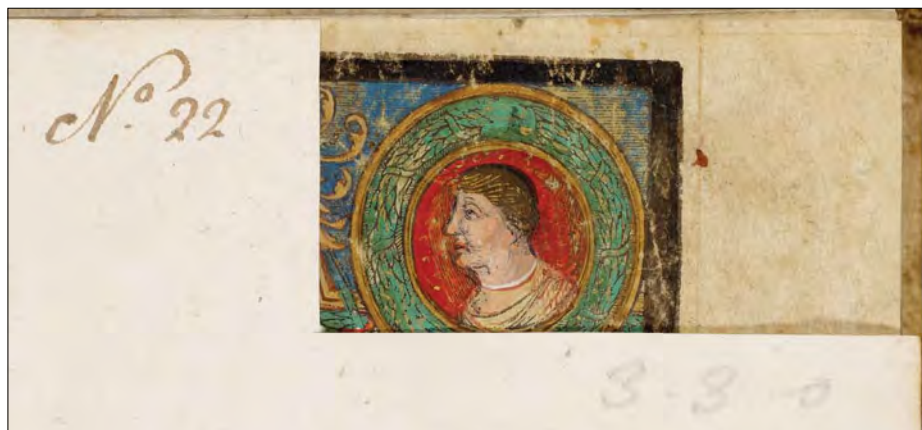

Fig. 22: Prisangivelse skrevet med blyant af boghandler Osborne på friblad, hvorfra ejernavn er bortskåret. Bogen er *Quinte Curse: Contenant les belliqueux faictz d'Armes ... du ... Alexandre le Grand (1530)*.

Efftersom hun kalder sig enke, må noten stamme fra tiden efter Frederik II's død i 1588. Bogen har først været i Sophies forældres eje. Det fremgår af initialerne på bindet: Øverst *V H Z M*, som står for *Vlrich Herzog Zu Mecklenburg*; nedenunder er hans valgsprog angivet med bogstaverne *H G V V G* (*Herr Gott Verleih Vns Gnade*); under midterdekorationen står hans kone Elisabeths valgsprog: *A N G W* (*Alles Nach Gottes Willen*) (fig. 21).

Harley

En vigtig nyere opdagelse vedrørende proveniens i Det Kongelige Biblioteks samlinger involverer de engelske bogsamlere Robert og Edward Harley.¹¹ Det drejer sig om bøger, hvor der enten er blevet klippet et hjørne af det forreste friblad eller hvor en række tal er skrevet med blyant samme sted, eller begge dele. Det har vist sig, at disse karakteristika betyder, at bogen har tilhørt den engelske bogsamler, politiker og statsmand

Robert Harley (1661-1724), der var en stor mæcen. I 1711 blev han udnævnt til baron og *1st Earl of Oxford and Earl Mortimer*. Fra 1711-1714 fungerede han som *Lord High Treasurer*, men da dronning Anne, som han havde haft et tæt fortrolighedsforhold til, døde i 1714 og blev efterfulgt af George I, faldt Harley i unåde. Han blev ligefrem anklaget for højforræderi og tilbragte næsten to år i Tower, inden han til sidst blev løsladt.

Harley lagde grunden til en meget stor og uforlignelig bogsamling, som hans søn, Edward Harley (1689-1741), fortsatte med at udbygge. Efter Edwards død endte håndskrifterne på British Museum, mens Londonboghandleren Thomas Osborne købte alle de trykte bøger. En meget stor del af disse bøger fandt vej til KB via grev Otto Thott (1703-1785), hvis samling af håndskrifter og bøger var sin tids største i Danmark. Thott testamenterede en stor del af sin samling til KB. Meget beklageligt mærkede han ikke

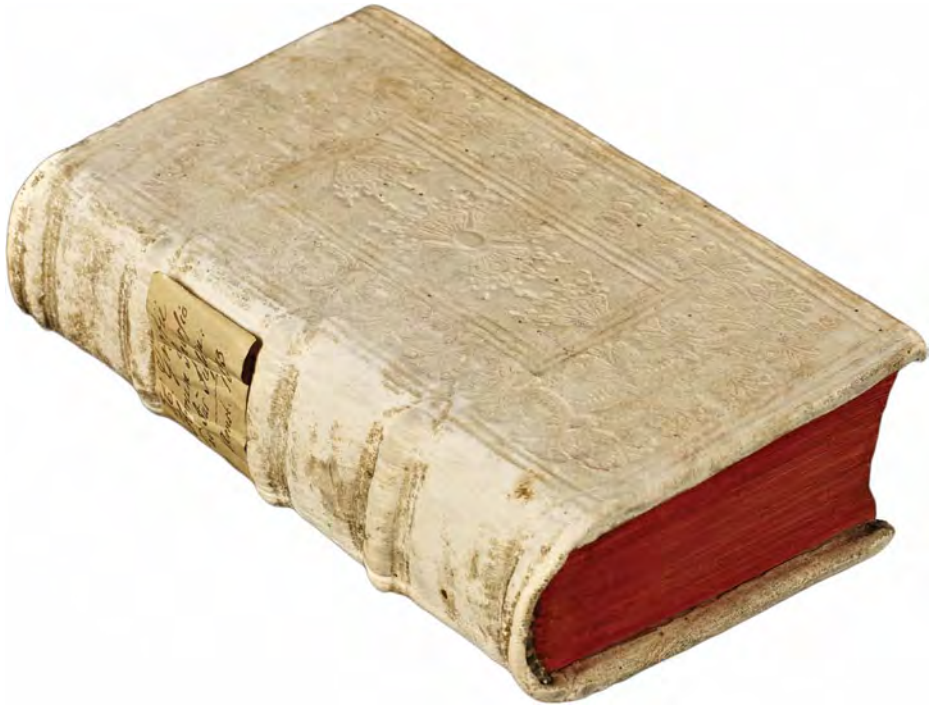

Fig. 23: Niels Friis' hvide kalvebind med blindtryk og farvet snit om Hugo Grotius: *Florum sparsio ad ius iustinianum* (1643) – se også fig. 24.

selv sine bøger, så det eneste indicium på, at en bog kan have tilhørt ham, er dels at den optræder i kataloget over hans samling,¹² dels at bindet er af en bestemt type. Det er lykkedes Harald Ilsøe at identificere flere bindtyper, som tyder på Thott-proveniensen.¹³

Blyantstallene i Harleys bøger er mindstepriser (pund, shilling og pence) sat af boghandleren Osborne, mens de afklippede hjørner tyder på, at samme Osborne har villet fjerne sporene efter den tidligere ejer inden et eventuelt salg af bøgerne; Harleys navnetræk har sandsynligvis stået der (fig. 22).

Private samleres bogbind

Thotts gave til KB inkluderede mange karakteristiske *Harley-bind* – rigt dekorede, røde maroquinbind. Blandt danske bogsamlere, hvis bøger kan kendes på bindet (evt. ved siden af andre tegn), kan nævnes Niels Foss (brune spejlbinder) og Frederik Walter (røde maroquinbind), som er omtalt ovenfor.

En anden samler, som fik sine bøger bundet ind i ensudseende skindbind, var adelsmanden Niels Friis (1584-1651).¹⁴ Hans søn, Mogens (Magnus) Friis (1623-1675), videreførte biblioteket. Niels, der ejede godset Favrskov ved Aarhus, levede et stille liv koncentreret om

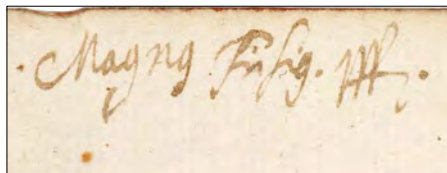

Fig. 24: Mogens Friis' signatur på Hugo Grotius: *Florum sparsio ad ius iustinianicum* (1643) – se også fig. 23.

godsdrift, så der var også tid til studier. Som det forventedes af unge adelsmænd på den tid, deltog han i Kalmarkrigen 1611-1613, men gjorde sig ellers ikke bemærket hverken politisk eller administrativt. Ved sin død havde han fået opbygget et bibliotek på ca. 2.500 bind.

Niels Friis havde flere typer bogbind, der alle var karakteristiske ved at være lavet af hvidt kalveskind dekoreret med blindtryk og rødt snit (fig. 23). Det vides ikke med sikkerhed, men bogbinderen har sandsynligvis enten været Kjeld Bogbinder, der virkede i Aarhus indtil ca. 1640, eller hollænderen Johan Diephorst i København – eller begge. De to blev i hvert fald – ved man fra en regnskabsbog – benyttet af Holger Rosenkrantz, der også var bogsamler og boede på godset Rosenholm ikke så langt fra Friis. Friis' bindtype 1, der ses om bøger anskaffet før ca. 1625, har pladetryk på for- og bagside med allegoriske kvindefigurer; i midterfeltet på forpermen er det *Justitia* omgivet af ornamentale rammer, mens *Fortuna* optræder på bagpermen. På type 2, der ses om bøger anskaffet eller omindbundet efter ca. 1625, er midterfeltet udsmykket med ornamentaler i forskellige varianter i stedet for figurerne og udenom er der ornamenterede rammer. Bindet, der er medtaget i *Kongelige Kendetegn*, har f.eks. et

midterfelt med viftemønster omgivet af en bred ramme med blomsterornamenter og to tredobbelte stregrammer.

Da Niels Friis døde i 1651, gik biblioteket i arv til hans søn, Mogens Friis, hvis signatur kan ses i bøgerne på bagsiden af det forreste, løse forsatsblad (fig. 24). Mogens var geheimeråd og blev udnævnt til greve i 1671. I 1645 var han med i de danske gesandters følge ved fredsforhandlingerne mellem Danmark og Sverige i Brømsebro, og senere, i 1661, deltog han som medlem af den kommission, der forhandlede med svenskerne om ordningen af Bornholms forhold efter fredsslutningen.

Sandsynligvis allerede i 1650'erne begyndte han at donere dele af familiebiblioteket til Frederik III, muligvis for at stå sig godt med kongen i forbindelse med diverse mageskifter, han forhandlede med kronen om på det tidspunkt. Under alle omstændigheder endte en meget stor del af Niels Friis' bogsamling altså på Det Kongelige Bibliotek, og den udgjorde således sammen med tre andre store privatbiblioteker (Joachim Gersdorffs, Laurids Ulfeldts og Peder Scavenius'), som Frederik III også erhvervede, grundstammen i kongens bibliotek.

Projektets fremtid

Denne artikel skulle meget gerne have givet et indtryk af, hvad *Kongelige Kendetegn* indeholder på nuværende tidspunkt. Som også Jarle Rui Aadna nævner i sin artikel, er det tanken, at *Kongelige Kendetegn* skal leve videre på nettet og vokse, efterhånden som ikke-registrerede ejermærker dukker frem fra samlingerne i det daglige arbejde; til forhåbentlig gavn og glæde for alle boghistorisk interesserede i ind- og udland.

Litteraturliste:

- Ruth Bentzen: "Lord Harley og grev Thott. En studie i nogle af Det Kongelige Biblioteks bind og bøger fra Harleys og Thotts bogsamlinger", *Fund og Forskning*, 44, 2005, s. 277-369.
- Ivan Boserup og David J. Shaw (edd.): *Virtual visits to lost libraries: reconstruction of and access to dispersed collections. Papers presented on 5 November 2010 at the CERL Seminar hosted by the Royal Library of Denmark, Copenhagen*, CERL Papers XI, London: Consortium of European Research Libraries, 2011.
- Catalogi Bibliothecæ Thottianæ I-VII*. København, 1789-1795.
- Carl Elberling: *Breve fra en Bogelsker*. 1. udg. København: Forening for Boghaandværk, 1909 (Kbh.: Rosenkilde og Bagger, 1985 (ny forøget udgave)).
- Harald Ilsoe: *På Papir, Pergament og Palmeblade... Skatte i Det Kongelige Bibliotek*. København: Det Kongelige Bibliotek, 1993 (også i engelsk udgave).
- Harald Ilsoe: "'Magnus Frisius MP.' Fra Det kongelige Biblioteks samlinger til et jysk herregårdsbibliotek på Christian IV's tid", *Fund og Forskning*, 34, 1995, s. 61-98.
- Harald Ilsoe: "Hvordan så Otto Thotts bøger ud?", *Fund og Forskning*, 35, 1996, s. 65-94.
- Harald Ilsoe: *Det kongelige Bibliotek i støbeskeen. Studier og samlinger til bestandens historie indtil ca. 1780*, 1-2. Danish Humanist Texts and Studies, vol. 21. København: Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag, 1999.
- Harald Ilsoe: *Biblioteker til salg. Om danske bogauktioner og kataloger 1661-1811*. Danish Humanist Texts and Studies, vol. 31. København: Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag, 2007.
- Ingrid Ilsoe: "Bogbindsundersøgelser i Det kgl. Biblioteks samlinger. I: Danske bogbind og bogbindere ca. 1650-1710", *Fund og Forskning*, 34, 1995, s. 99-138.
- Ingrid Ilsoe: "Bogbindsundersøgelser i Det kgl. Biblioteks samlinger. II: Danske bogbind og bogbindere ca. 1710-1740", *Fund og Forskning*, 35, 1996, s. 11-64.
- Bjørn Kornerup: "Danmark og Konkordiebogen", *Kirkehistoriske Samlinger*, 7. række, bind 3, 1957, s. 217-248.
- Dieter Lohmeier: "Kleiner Staat ganz gross, Schleswig-Holstein-Gottorf", *Kleine Schleswig-Holstein-Bücher*, 47. Heide: Westholsteinische Verlagsanstalt Boyens, 1997.
- Dieter Lohmeier: "Gottorperbiblioteket. Et dansk krigsbytte fra Den store nordiske Krig", *Fund og Forskning*, 37, 1998, s. 63-102.
- William Norvin: "Bidrag til Gottorperbibliothekets Historie, I-VI", *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, Aarg. 3, 1916, s. 20-39, 146-161, 234-257; Aarg. 5, 1918, s. 193-208.
- Rasmus Nyerup: *Luxdorphiana, eller Bidrag til den danske Litterairhistorie, uddragne af Bolle Willum Luxdorfs efterladte Samlinger*. København, 1791.
- Carl Roos: "Om nogle vaaben- og portrætprydede danske bogbind fra slutningen af det 16. aarhundrede", *Bogvennen*, Ny Række, Bind 3, 1948, s. 134-177.

Karen Skovgaard-Petersen: "Gottorp books in the Royal Library of Copenhagen. A note on the possibilities of identification", *Auskunft. Zeitschrift für Bibliothek, Archiv und Information in Norddeutschland*, 28:1, 2008, s. 129-151.

Karen Skovgaard-Petersen: "Royal Identification Marks – a digital

exhibition of characteristic features on the books of the Royal Library, Copenhagen", *Care and conservation of manuscripts 10. Proceedings of the tenth international seminar held at the University of Copenhagen 19th-20th October 2006*, København: Museum Tusulanum Press, 2008, s. 224-234.

Noter

- 1 Se <www.kb.dk/en/nb/tema/webudstillinger/Royal_Identification_Marks/index.html>.
- 2 Ved Karen Skovgaard-Petersen og Signe Strecker.
- 3 Se <www.kb.dk/da/kb/manglende-boger/index.html>.
- 4 Se <www.kb.dk/da/kb/nb/ha/virtuelt_bogmuseum/danmarks_bogmuseum.html>.
- 5 Ved Jarle Rui Aadna.
- 6 Harald Ilsoe: *Det Kongelige Bibliotek i Støbeskeen. Studier og samlinger til bestandens historie indtil ca. 1780*. København, 1999, I, s. 154-168.
- 7 *Luxdorphiana, eller Bidrag til den danske Litterairhistorie, uddragne af Bolle Willum Luxdorfs efterladte Samlinger*.
- 8 Harald Ilsoe: *Det Kongelige Bibliotek i Støbeskeen*, II, s. 405-434.
- 9 Læs mere om identificeringen af Gottorpbind i: Karen Skovgaard-Petersen: "Gottorp books in the Royal Library of Copenhagen: methodological considerations on the possibilities of identification", *Virtual visits to lost libraries: reconstruction of and access to dispersed collections. Papers presented on 5 November 2010 at the CERL Seminar hosted by the Royal Library of Denmark, Copenhagen*, ed. by Ivan Boserup and David J. Shaw, CERL Papers XI, London: Consortium of European Research Libraries, 2011, s. 131-147, samt i: Ivan Boserup: "Some new ways to identify prints with a Gottorp provenance in the Royal Library, Copenhagen", samme udgivelse, s. 149-168.
- 10 Bjørn Kornerup: "Danmark og Konkordiebogen", *Kirkehistoriske Samlinger*, 7. række, bind 3, s. 217-248.
- 11 Ruth Bentzen: "Lord Harley og grev Thott. En studie i nogle af Det Kongelige Biblioteks bind og bøger fra Harleys og Thotts bogsamlinger", *Fund og Forskning*, 44, 2005, s. 277-369.
- 12 *Catalogi Bibliothecæ Thottianæ I-VII*. København, 1789-1795.
- 13 Harald Ilsoe: "Hvordan så Otto Thotts bøger ud?", *Fund og Forskning*, 35, 1996, s. 65-94.
- 14 Harald Ilsoe: "'Magnus Frisius MP.' Fra Det Kongelige Biblioteks samlinger til et jysk herregårdsbibliotek på Christian IV's tid", *Fund og Forskning*, 34, 1995, s. 61-98.